

TUSCULANARUM QUÆSTIONUM

LIBER QUARTUS.

De reliquis animi perturbationibus.

ARGUMENTUM.

Prefatio huius libri ad afferendum priscis Romanis philosophiæ studium comparata est. Ipsa autem libri huius disputatio in hoc versatur, ut, omni perturbatione posse sapientem vacare, demonstretur. Primo afferitur perturbationis Stoica definitio, & in quatuor genera distributio: quarum duæ ex bonis opinatis sunt, ut lætitia & libido; duæ ex malorum errore, ut ægritudo & metus; hisque singulis perturbationibus suæ partes subiciuntur, cap. 4-9. Deinde quomodo ipsa perturbatio ab ægrotatione seu morbo differat, & quæ sit in hoc genere animi cum corpore similitudo ostenditur: cap. 10-14. Sequitur postea brevis demonstratio ejus, quod quærebatur, nempe perturbationem cum sapientia consistere non posse. Longa autem contra Periparéticos disputatio, qui perturbationes necessarias esse, naturales, utilesque contendunt, easque a sapiente non tollendas & extirpandas, sed modum ipsis adhibendum statuunt: cap. 15-26. Subjicitur tandem de perturbationum curatione. Ea varia est, neque omnis perturbatio una ratione sedatur. Est præterea in quatuor perturbationibus illis ea distinctio, primum utrum ad universam perturbationem, tanquam ægritudinem, lætitiã, an ad singulas, hoc est, generibus subiectas formas adhibeatur; deinde utrum mali bonæ opinionem, an ipsam omnino perturbationem tollas. Sed certa & propria sanatio est, si doceas, ipsas perturbationes per se esse vitiosas, nec habere quidquam aut naturale, aut necessarium. Altera autem ratio, quæ simul opinionem boni aut mali tollit, est ea quidem

utilior, sed raro proficit, neque est ad vulgus adhibenda. Est etiam ubi adhiberi plane non potest, quod res, quæ perturbat animum, vere est bona aut mala, tanquam, si quis ægre ferat, nihil in se esse virtutis, nihil animi, nihil officii, nihil honestatis: cap. 27-28. Reliqua disputatio, quomodo quatuor ista genera tollenda sint, docet ERNESTUS.

IUM multis locis nostrorum hominum ingenia virtutesque, Brute, soleo mirari, tum maxime his in studiis, quæ sero admodum expetita in hanc civitatem e Græcia transfulerunt. Nam cum a primo urbis ortu, regis institutis, partim etiam legibus, auspiciis, cæremoniæ, comitiis, provocaciones, patrum consilium, equitum, peditumque descriptio, tota res militaris, divinitus esset constituta; tum progressio admirabilis incredibilisque cursus ad omnem excellentiam factus est, dominata regio republica liberata. Nec vero hic locus est, ut de moribus institutisque majorum, & disciplina ac temperatione civitatis loquamur. Aliis hæc locis satis accurate a nobis dicta sunt, maximeque in iis sex libris, quos de Republica scripsimus. Hoc autem loco consideranti mihi studia doctrinæ, multa sane occurrunt, cur ea quoque arcessita aliunde, neque solum expetita, sed etiam conservata, & culta videantur. Erat enim illis pane in conspectu præstanti sapientia & nobilitate Pythagoras, qui fuit in Italia temporibus iisdem, quibus L. Brutus patriam liberavit, præclarus auctor nobilitatis tuæ. Pythagoræ autem doctrina cum longe lateque flueret, permanuisse mihi videtur in hanc civitatem: idque cum conjectura probabile est, tum quibusdam etiam vestigiis indicatur. Quis est enim, qui putet, cum floreret in Italia Græcia potentissimis & maximis urbibus, ea, quæ Magna dicta est, in hisque primum ipsis Pythagoræ, deinde postea Pythagoreorum tantum nomen esset; nostrorum hominum, ad eorum doctissimas voces, aures clausas fuisse? Quin etiam arbitror, propter Pythagoreorum admirationem, Numam quoque regem Pythagoreum a poste-

rioribus existimatum. Nam cum Pythagoræ disciplinam & instituta cognoscerent, regisque ejus æquitatem & sapientiam a majoribus suis accepissent, ætates autem & tempora ignorant propter vetustatem; eum, qui sapientia excelleret, Pythagoræ auditorem fuisse crediderunt.

II. Et de conjectura quidem hæcenus. Vestigia autem Pythagoreorum quanquam multa colligi possunt, paucis tamen utemur, quoniam non id agitur hoc tempore. Nam cum carminibus soliti illi esse dicantur & præcepta quædam occultius tradere, & mentes suas a cogitationum intentione cantu fidibusque ad tranquillitatem traducere; gravissimus auctor in Originibus dixit Cato, morem apud majores hunc eularum fuisse, ut deinceps, qui accubarent, canerent ad tibiam clarorum virorum laudes atque virtutes. Ex quo perspicuum est, & cantus tum fuisse rescriptos¹ vocum sonis, & carmina.

Quanquam id quidem etiam XII. tabulæ declarant, conditam tum solitum esse carmen: quod ne liceret fieri ad alterius injuriam, lege sanxerunt. Nec vero illud non eruditorum temporum argumentum est, quod & deorum pulvinaribus, & epulis magistratuorum fides præcinitur: quod proprium ejus fuit, de qua loquor, disciplinæ. Mihi quidem etiam Appii Cæci carmen, quod valde Panætius laudat epistola quadam, quæ est ad Q. Tuberonem, Pythagoreorum² videtur. Multa etiam sunt in nostris institutis ducta ab illis: quæ prætereo, ne ea, quæ peperisse ipsi putamur, aliunde didicisse videamur. Sed, ut ad propositum redeat oratio: quam brevi

¹ Rescriptos vocum sonis] Nihil dicit Cicero, unde existimari possit, fuisse tum Romanis perfectam artem describendi certis notis modos musicos. Qua sine poterant canere. Multa hic per conjecturam critici; nihil in quo possimus acquiescere. Inclinat animus, ut credam, Ciceronem scripsisse: *Cantus tum fuisse rescriptis vocum sonis*. Quo nihil significatur, nisi Romanos non prolixis fuisse musicæ artis imperitos. *Baber.*

² Pythagoreorum videtur] Rescripto Pythagoreum, ut est in altero e codicibus MS. Lugdunensibus, in uno e Davianis, & in antiqua editione mea. Cæterum nescio quid

cause sit, cur memorandi hujus Appii Claudi Cæci nomen non extet in censu veterum poetarum Latinorum, quem Vossius pater descripsit. Is Tubero, qui hoc loco nominatur, est Q. Ælius Tubero, Scipionis Africani illius socius natus. Ut insignis erat Stoicæ, videtur discipulis fuisse Panæti, qui Scipioni comes ivit, cum is proficere in Ægyptum legatus, anno U. C. 623, quo fieri potuit ut avunculo iret quoque Tubero: Panæti ad ipsum epistola de dolore patiendo scripta erat. *De Firm. IV. 9. Biblioth.*

tempore, quot & quanti poetæ, qui autem oratores existerunt? Facile ut appareat, nostros omnia consequi potuisse, simul ut velle cœpissent. Sed de cæteris studiis alio loco & dicemus, si usus fuerit, & sæpe diximus.

III. Sapientiæ studium vetus id quidem in nostris: sed tamen, ante Lælii ætatem & Scipionis, non reperio, quos appellare possim nominatim: quibus adolescentibus Stoicæ Dialecticæ, & Academicæ Carneadem video ad senatum ab Atheniensibus missos esse legatos: qui cum reipublicæ nullam unquam partem attigissent, essetque eorum alter Cyrenæus, alter Babylonius, nunquam profecto scholis essent excitati, neque ad illud munus electi, nisi in quibusdam principibus, temporibus illis, fuissent studia doctrinæ. Qui cum cætera literis mandarent, alii jus civile, alii orationes suas, alii monumenta majorum: hanc amplissimam omnium artium bene vivendi disciplinam vita magis, quam literis, persecuti sunt.

Itaque illius veræ elegantisque philosophiæ, quæ ducta a Socrate in Peripateticis adhuc permanfit, & idem alio modo dicentibus Stoicis, cum Academicis eorum controversias disceptarent, nulla fere sunt, aut pauca admodum Latina monumenta: sive propter magnitudinem rerum, occupationemque hominum, sive etiam, quod imperitis ea probari posse non arbitrabantur: cum interim, illis silentibus, C. Amasinius³ existit dicens. Cujus libris editis commota multitudo contulit se ad eandem potissimum disciplinam; sive quod erat cognitu perfacilis; sive quod invitabatur illecebris blandis voluptatis; sive etiam, quia nihil prolatum erat melius, illud, quod erat, tenebant. Post Amasinium autem multi ejusdem æmulationis multa cum scripsissent, Italiam totam occupaverunt: quodque maximum argumentum est, non dici illa subtiliter, quod & facile edificantur, & ab indoctis probentur, id illi firmamentum esse disciplinæ putant.

IV. Sed defendat quod quisque sentit: sunt enim judicia libera: nos institutum tenebimus, nullisque dominus disciplina.

Tom. II. omnia sibi vendidit. H. h. h. methuops legi-nd

³ Amasinius egredis dicens] Frustra teneur Si quidem in quibusdam est codicibus docentur, extrinsecam hanc vocem Davianus, quæ concurat Ciceroni non restituitur, quod verè i- plus est? *Idem.*

legibus adstricti, quibus in philosophia necessario pareamus, quid sit in quaque re maxime probabile semper requiremus. Quod cum saepe alias, tum nuper in Tusculano studiose egimus. Itaque expositis tridui disputationibus, quartus dies hoc libro concluditur. Ut enim in inferiorem ambulationem descendimus, quod feceramus idem superioribus diebus, sic acta res est.

MAR. Dicat, si quis vult, qua de re disputari velit. AUD. Non mihi videtur omni animi perturbatione posse sapiens vacare. MAR. Aegritudine quidem, hesternae disputatione, videbatur: nisi forte temporis causa assentiebare. AUD. Minime vero. Nam mihi egregie probata est oratio tua. MAR. Non igitur existimas cadere in sapientem aegritudinem? AUD. Prorsus non arbitror. MAR. Atqui, si ista perturbare animum sapientis non potest, nulla poterit. Quid enim? metusne conturbet? At earum rerum est absentium metus, quarum praesentium est aegritudo. Sublata igitur aegritudine, sublatus est metus. Restant duae perturbationes, laetitia gestiens & libido: quae si non cadent in sapientem, semper mens erit tranquilla sapientis. AUD. Sic prorsus intelligo. MAR. Utram igitur mavis? statimne nos vela facere, an quasi e portu egredientes paululum remigare? AUD. Quidnam est istuc? non enim intelligo.

V. MAR. Quia Chrysisippus & Stoici, cum de animi perturbationibus disputant, magnam partem in his partiendis & definiendis occupati sunt: illa eorum perexigua oratio est, qua medeantur animis, nec eos turbulentos esse patientur. Peripatetici autem ad placandos animos multa afferunt: spinas partiendi & definiendi praetermittunt. Quarebam igitur, utrum panderem vela orationis statim, an eam ante paululum dialecticorum remis propellerem. AUD. Isto modo vero. Erit enim hoc totum, quod quaero, ex utroque perfectius. MAR. Est id quidem rectius: sed post requires, si quid fuerit obscurius. AUD. Faciam equidem. Tu tamen, ut soles, dices ista ipsa obscura planius, quam dicuntur a Graecis. MAR. Enitar equidem: sed intento opus est animo, ne omnia dilabantur, si unum aliquod effugerit.

Quo-

Quoniam, quae Graeci *πῶσι* vocant, nobis *perturbationes* appellari magis placet, quam *morbos*: in his explicandis venterem illam equidem Pythagorae primum, deinde Platonis descriptionem sequar: qui animum in duas partes dividunt; alteram rationis participem faciunt, alteram expertem. In participem rationis ponunt tranquillitatem, id est, placidam quietamque constantiam: in illa altera motus turbidos, tum irae, tum cupiditatis, contrarios inimicosque rationis. Sic igitur hic fons. Utamur tamen, in his perturbationibus describendis, Stoicorum definitionibus & partitionibus: qui mihi videntur in hac quaestione versari acutissime.

VI. Est igitur Zenonis haec definitio, ut perturbatio sit, quod *πῶσι* ille dicit, aversa a recta ratione, contra naturam, animi commotio. Quidam brevius, perturbationem esse appetitum vehementiorem: sed vehementiorem eum volunt esse, qui longius discesserit a naturae constantia. Partes autem perturbationum volunt ex duobus opinatis bonis nasci, & ex duobus opinatis malis: ita esse quatuor. Ex bonis libidinem, & laetitiam: ut sit laetitia, praesentium bonorum; libido, futurorum. Ex malis metum, & aegritudinem nasci censent: metum, futuris; aegritudinem, praesentibus. Quae enim venientia metuntur, eadem efficiunt aegritudinem instantia.

Laetitia autem & libido in bonorum opinione versantur: cum libido ad id, quod videtur bonum, illecta & inflammata rapiatur: laetitia, ut adepta jam aliquid concupitum, effertur & gestiat. Natura enim omnes ea, quae bona videntur, sequuntur, fagiuntque contraria. Quamobrem simul obiecta species cupiditatis est, quod bonum videatur, ad id adipiscendam impellit ipsa natura. Id cum constanter prudenterque sit, ejusmodi appetitionem Stoici *βούλησιν* appellant, nos appellamus *voluntatem*. Eam illi putant in solo esse sapiente, quam sic definiunt: Voluntas est, quae quid cum ratione desiderat. Quae autem rationi adversa, incitata est vehementius, ea libido est, vel cupiditas effrenata: quae in omnibus stultis invenitur.

Itemque, cum ita movemur, ut in bono simus aliquo,

H h 2

duplici-

dupluciter id contingit. Nam cum ratione animus movetur placide atque constanter, tum illud *gaudium* dicitur. Cum autem inaniter & effulse animus exsultat, tum illa latitia gestiens vel nimia dici potest: quam ita definiunt; Sine ratione animi elationem. Quoniamque ut bona natura appetimus, sic a malis natura declinamus: quæ declinatio si cum ratione fiet, *cautio* appelletur, eaque intelligatur in solo esse sapienter: quæ autem sine ratione & cum exanimatione humili atque fracta, nominetur *metus*. Est igitur *metus* rationi adversa cautio. Præsentis autem mali, sapientis affectio nulla est. Stulti autem ægritudo est ea, qua afficiuntur in malis opinatis, animosque demittunt & contrahunt, rationi non obtemperantes. Itaque hæc prima definitio est, ut ægritudo sit animi, adversante ratione, contractio. Sic quatuor perturbationes sunt, tres constantiæ, quoniam ægritudini nulla constantia opponitur.

VII. Sed omnes perturbationes iudicio censent fieri & opinione. Itaque eas definiunt pressius, ut intelligatur non modo quam vitiosæ, sed etiam quam in nostra sint potestate. Est igitur ægritudo, opinio recens mali præsentis, in quo demitti contrahique animo rectum esse videatur. Lætitia, opinio recens boni præsentis, in quo efferi rectum esse videatur. Metus, opinio impendentis mali, quod intolerabile esse videatur. Libido, opinio venturi boni, quod sit ex usu jam præsens esse atque adesse.

Sed quæ iudicia, quasque opiniones perturbationum esse dixi, non in eis perturbationes solum positas esse dicunt, verum illa etiam, quæ efficiuntur perturbationibus, ut ægritudo quasi morsum aliquem doloris efficiat; metus recessum quandam animi & fugam; lætitia profusam hilaritatem; libido

* In quo demitti contrahique animo rectum esse videtur] Malin animos; ut in præcedente cap. habemus, animosque demittunt & contrahunt. De Fin. V. 15. viti debilitantur, animosque demittunt. Epist. ad Q. Frat. I. 1. 1980, ne contrahas aut demittas animam. Percussus.

¶ Veram illa etiam] Vereur doctissimus Salmastius ad Simplicium pag. 39. ne perperam hæc intellexerit Cicero: & cum eo facit Menagius ad Laertii vii. 111. Videatur Galenus lib. IV. de Dogmatis Hippocratis & Platonis. Devisus.

bido effrenatam appetentiam. Opinationem autem, quam in omnes definitiones superiores inclufimus, volunt esse imbecillam assensionem.

Sed singulis perturbationibus partes ejusdem generis plures subjiciuntur: ut ægritudini invidentia, (utendum est enim, docendi causa, verbo minus usitato: quoniam invidia non in eo, qui invidet, solum dicitur, sed etiam in eo, cui invidetur.) æmulatio, obrectatio, misericordia, angor, luctus, mœror, ærumna, dolor, lamentatio, sollicitudo, molestia, afflictatio, desperatio, & si quæ sunt de genere eodem. Metui autem subjecta sunt pigritia, pudor, terror, timor, pavor, exanimatio, conturbatio, formido. Voluptati malevolentia lætans malo alieno, delectatio, iactatio & familia. Libidini ira, excandescencia, odium, inimicitia, discordia, indigentia, desiderium, & cætera ejusmodi. Hæc autem definiunt hoc modo.

VIII. Invidentiam esse dicunt ægritudinem susceptam propter alterius res secundas, quæ nihil noceant invidenti. Nam si quis doleat ejus rebus secundis, a quo ipse lædatur, non recte dicitur invidere: ut, si Hæctori Agamemnon. Qui autem, cui alterius commoda nihil noceant, tamen eum doleat his frui, is invidet profecto. Æmulatio autem dupluciter illa quidem dicitur, ut & in laude & in vitio nomen hoc sit. Nam & imitatio virtutis æmulatio dicitur: sed ea nihil hoc loco utimur: est enim laudis: & est æmulatio ægritudo, si eo, quod concupierit, alius potiatur, ipse careat.

Obrectatio autem est ea, quam intelligi zelotypiam volo, ægritudo ex eo, quod alter quoque potiatur eo, quod ipse concupiverit. Misericordia est ægritudo ex miseria alterius, injuria laborantis: nemo enim parricidæ aut proditoris supplicio misericordia commovetur. Angor est ægritudo premens. Luctus, ægritudo ex ejus, qui carus fuerit, interitu acerbo. Mœror, ægritudo flebilis. Ærumna, ægritudo laboriosa. Dolor, ægritudo crucians. Lamentatio, ægritudo cum ejulatu. Sollicitudo, ægritudo cum cogitatione. Molestia, ægritudo permanens. Afflictatio, ægritudo cum vexatione corporis.

Def.

Desperatio, ægrotatio sine ulla rerum expectatione meliorum. Quæ autem subjecta sunt sub metu, ea sic definiunt: Pigritiam, metum consequentis laboris: Terrorem, metum concutientem, ex quo fit, ut pudorem rubor, terrorem pallor, & tremor, & dentium crepitus consequatur: Timorem, metum mali appropinquantis: Pavorem, metum mentem loco moventem, ex quo illud Ennii,

Tum pavor sapientiam omnem mihi exanimato expectat.
Exanimationem, metum subsequenter, & quasi comitem pavoris: conturbationem, metum excutientem cogitata: Formidinem, metum permanentem.

IX. Voluptatis autem partes hoc modo describunt, ut Malevolentia sit voluptas ex malo alterius sine emolumento suo. Delectatio, voluptas suavitate auditus animum deleniens: & qualis est hæc aurium, tales sunt oculorum, & tactionum, & odorationum, & saporum: quæ sunt omnes unius generis, ad perfundendum animum tanquam illiquefactæ voluptates. Jactatio, est voluptas gestiens, & se effrensus insolentius. Quæ autem libidini subjecta sunt, ea sic definiuntur, ut Ira sit libido pœniendi ejus, qui videatur læsisse injuria. Excandescencia autem sit ira nascens, & modo existens, quæ *Συμφορις* Græce dicitur: Odium, ira inveterata: Inimicitia, ira ulciscendi tempus observans: Discordia, ira acerbior, intimo odio, & corde concepta: Indigentia, libido inexplibilis: Desiderium, libido ejus, qui nondum adfit, videndi. Distinguunt illud etiam, ut sit libido ⁷ earum rerum quæ dicuntur de quodam aut quibusdam: quæ κατηγορηματα dialectici appellantur; ut

6 Intimo odio, & corde concepta. Intimo, iste infixo, quod penitus moleverit. Ut amor conjungit corda; sic odium disjungit; quod ubi intime penetravit in animum, sic difficiat corda, ut consentire ultra nequeant. Non tamen, ut concordia esse non potest nisi mutua, quemadmodum nec amicitia; sic vel discordiam, vel inimicitiam oportet esse mutuan. Patet enim is, quem tu amas, ostendit te. Discordia sunt inter Socratem & Anaximandrum; est probus inter ac improbus; inter amicum in corde Socratis ac proborum nulla, necum acerbior. Passerat.

7 Ut sit libido. Distinguuntur, quæ definita jam sunt, Desiderium & Indigentia. Sed paulo plenius esset; ut desiderium sit libido. Sin desiderium omnivium, subauditum necesse est. Non placet autem, quod suspicari aliquis forsasse possit, Ciceronem, non desiderium, & indigentiam, sed libidinem, & indigentiam voluisse distinguere. Quis enim, exempli gratia, animal & hominem, id est, genus & speciem distinguit? Distinguuntur autem, varie definita, eisdem generi subjecta, ut homo & lupus, desiderium & indigentia. P. Manu.

habere divitias, capere honores. Indigentia, rerum ipsarum est, ut honorum, ut pecuniæ.

Omnium autem perturbationum fontem esse dicunt. Intemperantiam: quæ est a tota mente & a recta ratione defectio, sic averfa prescriptione rationis, ut nullo modo appetitiones animi nec regi, nec contineri queant. Quemadmodum igitur temperantia sedat appetitiones, & efficit, ut hæc recta rationi pareant; conservatque considerata judicia mentis: sic huic inimica intemperantia omnem animi statum inflamat, conturbat, incitat. Iraque & ægrotudines, & metus, & reliquæ perturbationes omnes gignuntur ex ea.

X. Quemadmodum cum sanguis corruptus est, aut pituita redundat, aut bilis; in corpore morbi ægrotationesque nascuntur: sic pravæ opinionum conturbatio, & ipsarum inter se repugnantia, sanitate spoliat animum, morbisque perturbat. Ex perturbationibus autem primum morbi conficiuntur, quæ vocantur *κατηγορηματα*, & quæ sunt eis morbis contraria, quæ habent ad res certas vitiosam offensionem atque fastidium: deinde ægrotationes, quæ appellantur a Stoicis *ὑποσθηματα* hisque item oppositæ contrariæ offensiones. Hoc loco nimium operæ consumitur a Stoicis, maxime a Chrysippo, dum morbis corporum comparatur morborum animi similitudo. Quæ oratione prætermissa minime necessaria, ea, quæ rem continent, pertractemus. Intellegatur igitur, perturbationem, jactantibus se opinionibus inconstanter & turbide, in motu esse semper. Cum autem hic fervor concitatioque animi inveteraverit, & tanquam in venis medullisque insederit, tum existit & morbus, & ægrotatio, & offensiones eæ, quæ sunt eis morbis ægrotationibusque contrariæ.

XI. Hæc, quæ dico, cogitatione inter se differunt, re quidem copulata sunt, eaque oriuntur ex libidine & lætitia. Nam cum est concupita pecunia, nec adhibita continuo ratio, quasi quædam Socratica medicina, quæ sanaret eam cupiditatem: permanat in venas, & inhæret in visceribus illud malum, existitque morbus & ægrotatio: quæ avelli inveterata non possunt: eique morbo nomen est avaritia. Similiterque cæteri

morbi.

morbi: ut gloria cupiditas, ut mulierositas, ut ita appellem eam, quæ Græce φιλογυναικία dicitur: cæterique similiter morbi ægrotationesque nascuntur. Quæ autem sunt his contraria, ea nasci putantur a metu, ut odium mulierum, quale⁸ in μισογυναικία est; ut in hominum universum genus, quod accepimus de Timone, qui μισοθρασιος appellatur, ut inhospitalitas est. Quæ omnes ægrotationes animi ex quodam metu nascuntur earum rerum, quas fugiunt & oderunt.

Definiunt autem animi ægrotationem, opinionem vehementem de re non expetenda, tanquam valde expetenda sit, inhærentem & penitus insitam. Quod autem nascitur ex offensione ita definiunt, Opinionem vehementem de re non fugienda, inhærentem & penitus insitam, tanquam fugienda. Hæc autem opinatio est iudicare se scire quod nesciat.

Ægrotationi autem talia quædam subiecta sunt, avaritia, ambitio, mulierositas, perveritas, liguritia, vinolentia, cupiditas, & si qua similia. Est autem avaritia opinatio vehemens de pecunia, quasi valde expetenda sit, inhærens & penitus insita. Similisque est ejusdem generis definitio reliquarum. Offensionum autem definitiones sunt ejusmodi, ut inhospitalitas sit opinio vehemens, valde fugiendam esse hospitem, eaque inhærens & penitus insita. Similiterque definitur & mulierum odium, ut Hippolyti; & ut Timonis, generis humani.

XII. Atque ut ad valetudinis similitudinem veniam, eaque collatione utamur aliquando, sed parcius quam solent Stoici: ut sunt alii ad alios morbos procliviores; (itaque dicimus gravidos quosdam, quosdam torminosos, non quia jam sint, sed quia sæpe sint) alii ad metum, alii ad aliam perturbationem: ex quo in aliis anxietas, unde anxii; in aliis iracundia dicitur, quæ ab ira differt, estque aliud iracundum esse, aliud iratum: ut differt anxietas ab angore; neque enim omnes anxii, qui anguntur aliquando, nec qui anxii, semper angun-

⁸ Quale in Μισογυναικία. Mf. codex Regius: In Μισογυναικία Attilii est. Lugdunensis: in Μισογυναικία Attilii est. Benelejus describat: Μισογυναικία Hippolyti. Nimis licenter; tum Attilii nomen, nisi a Tullii esset manu, tot ve-

teres membranz non haberent. Davius edidit: in Μισογυναικία Attilii. Scribendum fuerat, Μισογυναικία. Repono: in Μισογυναικία Attilii. Buharius.

anguntur: ut inter ebrietatem & ebriositatem interest: aliudque est amatorem esse, aliud amantem. Atque hæc aliorum ad alios morbos proclivitas late patet: nam pertinet ad omnes perturbationes. In multis etiam vitiis apparet: sed nomen res non habet. Ergo & invidi, & malevoli, & lividi, & timidi, & misericordes, quia proclives ad eas perturbationes, non quia semper feruntur. Hæc igitur proclivitas ad suum quodque genus, a similitudine corporis, ægrotatio dicitur, dum ea intelligatur ad ægotandum proclivitas. Sed hæc in bonis rebus, quod alii ad alia bona sunt aptiores, *facilitas* nominetur, in malis *proclivitas*, ut significet lapsionem: in neutris⁹ habeat superius nomen.

XIII. Quo modo autem in corpore est morbus, & ægrotatio, & vitium; sic in animo. *Morbum* appellat totius corporis corruptionem: *ægrotationem*, morbum cum imbecillitate: *vitium*, cum partes corporis inter se diffident; ex quo pravitas membrorum, distortio, deformitas. Itaque illa duo, morbus & ægrotatio, ex totius valetudinis corporis conquassatione & perturbatione gignuntur: vitium autem, integra valetudine, ipsum ex se cernitur. Sed in animo tantummodo cogitatione possumus morbum ab ægrotatione sejungere. *Vitiositas* autem est habitus aut affectio in tota vita inconstans, & a se ipsa difficiens. Ita fit, ut in altera, corruptione opinionum morbus efficiatur & ægrotatio: in altera, inconstantia & repugnantia. Non enim omne vitium¹⁰ partes habet dif-

Tom. II.

I i i

sen-

⁹ In neutris habeat superius nomen] In bonis, inquit, rebus, & honestis, affectio, si ve, ut vulgo & in scholis loquuntur, *dispositio*, quæ facit, ut alii ad alia bona capefenda, atque efficienda sint aptiores, nominetur *facilitas*. In rebus malis, & a laude atque ab honestate sejunctis ejusmodi affectio ac dispositio nominetur *proclivitas*: quod nomen videri eo ipso convenire melius, quia proclivitas significationem habet non remotam a lapsione; & qui aptior est ad mala, pronus est ad labendum & peccandum. In his autem rebus, quæ neutre sunt, neque bonæ, neque malæ, sed mediæ, atque, ut Stoici ajunt, indifferentes, dispositio illa,

qua fit ut quispiam ad aliqua ex illis sit aptior, quam ad alia, habeat nomen quod prius positum est, & nominetur *facilitas*. Anonymus.

¹⁰ Non enim omne vitium partes habet difficientes] Hunc locum me non intelligere fateor. Itaque relinquo cuique de illo iudicium suum. Nam dicere corruptum & mutilum videri, veror ne reprehendi facile possit, cum hoc usurpare liceat in omnibus quæ minus nobis perspicua sunt. In his igitur dubitationem, vel etiam ignorantiam confiteri meam optimum putavi. *Camerarius*. Quem locum sicco pede transierunt alii, tu ingenue fateris te non capere, & medicinam ten-

sentientes: ut eorum, qui non longe a sapientia absunt, affectio est illa quidem discrepans sibi ipsa, dum est insipientis,

sed
rentas. Maie ea virtute. Sed vide, an & nos aliquid audiendum proferamus. Quid si legas. Non enim omne vitium pares habet dissensiones. Quorum hæc erit sententia: Vitiositas, inquit, est affectio a se ipsa dissensiens. Quæ si gravior sit, tum ex corruptione opinionum morbus fit & ægotatio: sin levide, inconstantia tantum fit, & repugnantia. Non enim omne vitium pares habet dissensiones; nam qui quam proximè ad sapientiam accesserunt, dissensunt quidem sibi ipsi, sed non ita distorto & pravo animo sunt, ut alii stultitia & vitii cooperati. Bentlejus. Lego, in altero, totumque hunc locum obscurari arbitror, non corruptis vocibus, sed propria sede motis, quas sic ordino: Ita fit, ut in altero corruptione opinionum morbus efficiatur, & ægotatio; in altero, inconstantia, & repugnantia. Sed perturbaciones sinte ejusdem partes, questio est. Non enim omne vitium pares habet dissensiones. Ut eorum, qui non longe a sapientia absunt, affectio est illa quidem discrepans sibi ipsa, dum est insipientis; sed non distorta, nec prava. Vitiæ enim, affectiones sunt manentes; perturbaciones autem moventes. Hac nodi solvendi vera ratio est, ut a vitio distinguatur vitiositas. In hac est rotius animi corruptio. Vitium quædam ejus actiones depravat. Ea differunt autem animi vitia a corporis, quod hæc manentia sunt, illa moventia. Id intelligi vult his verbis Cicero: Non omne vitium, utique animi, partes habet dissensiones. Quo significatur perturbationem moventem non semper animi pravitate signi. Exemplum est in homine, qui cum non longe abire a sapientia, aliqua perturbatione quatitur. Dum in eorum est, animus quidem sibi ipse dissidet; ac enim levis illa commotio non ejusmodi est, ut conferri possit cum pravitate membrorum, dissensione, deformitate. Deerrat machina debilitato tantisper libramento, sed ipso tamen integro. In his igitur verbis: non enim omne vitium, &c. solutio est propositæ difficultatis, an perturbaciones sint partes morborum vel ægotationum, quæ animum viciant ipsum, non actiones dumtaxat ejus depravant. Perturbaciones quidem Cicero aliquando morbos nominat, sed per abusum vocum: hic proprietatem sequitur; res distinctis; definit. Baherius. Erri decreveram nihil hic meum apponere; quia tamen me olim, elaboranda hujus libris Gallica inter-

pretatione occupatum, locus hic dui multumque exercuit, non dubitabo communicare cum lectoribus quod, omnem percentanti exitum, in mentem denique venerat. Primum igitur moneo, vocem partes, quæ in hac disputatione occurrit sapiens, intelligendam esse, ut solent dialectici, de partibus subjectivis, quæ dicuntur species & continentur sub genere, quod dividunt. Jam sententiam ipsam integram, ex brevitate obscuram, fatus explico.

Geminam, quam dixi, & definit, pravam animi affectionem parit opinionum corruptio. In altera efficit morbum & ægotationem; in altera inconstantiam, repugnantiamque & judiciorum, & appetitionum. Harum alterutra, hoc est, vel inconstantia, vel repugnantia sufficit ut in animo fit vitium. Sicur enim in corpore ut inesse vitium dicatur, necesse non est, ut partes sint inter se dissidentes; satis est si male coherant; etiam unius formæ ac speciei sint omnes: sic in animo, non tantum ubi judicia appetitionesque a ratione dissent, vitium est; sed etiam ubi deest illis in bono firmitas & constantia. Porro quod inconstantia, sola & seorsum a repugnantia, vitium continet; apparet in iis hominibus, qui non longe a sapientia absunt, hoc est, a perfectione virtutis, & virtutum vacuitate. Quamvis enim non longe absint, quamdiu tamen aliquid in eis remanet stultitiæ, in vitio sunt. Non quod animi affectionem habeant pravam aut distortam, sed quod in bono parum constantem. Cæterum dubitari non potest, quin, qui appellantur in animis morbi, sint species vitiositatis. At questio est, an species hujus sint ex, quæ appellantur perturbaciones. Cui quidem questioni sic respondendum videtur, ut negentur perturbaciones esse partes, formas, aut species vitiositatis, & sub vitii genere contineri. Nam species habere debet quicquid generi convenit: at in vitio est aliquid, quod non est in perturbacionibus. Si quidem, licet utraque, & vitia, & perturbaciones, sint affectiones animi prava, tamen vitia sunt affectiones manentes; perturbaciones vero non sunt affectiones ejusmodi manentes, sed moventes, & temporales, quocirca non sunt intra eandem speciem.

Id, si fallor, voluit Cicero. Nihil mirum, si hæc spineta, in quibus se Stoici oblectabant, levi pede transiit. Olivetus.

sed non distorta, nec prava. Morbi autem & ægotationes partes sunt vitiositatis: sed perturbaciones, sinte ejusdem partes, questio est. Vitiæ enim affectiones sunt manentes: perturbaciones autem moventes, ut non possint affectionum manentium partes esse.

Atque ut in malis attingit animi naturam corporis similitudo, sic & in bonis. Sunt enim in corpore præcipua, pulchritudo, vires, valetudo, firmitas, velocitas: sunt item in animo. Ut corporis est temperatio, cum ea congruunt inter se, e quibus constamus: sanitas sic animi dicitur, cum ejus judicia opinionisque concordant. Eaque animi est virtus: quam alii ipsam temperantiam dicunt esse, alii obtemperantem temperantiam præceptis, & eam subsequenter, nec habentem ullam speciem suam: sed sive hoc, sive illud sit, in solo esse sapiente. Est autem quædam animi sanitas, quæ in insipientem etiam cadat, cum curatione medicorum conturbatio mentis aufertur. Et, ut corporis est quædam apta figura membrorum, cum coloris quadam suavitate; eaque dicitur pulchritudo: sic in animo, opinionum judiciorumque æqualitas & constantia, cum firmitate quadam & stabilitate virtutem subsequens, aut virtutis vim ipsam continens, pulchritudo vocatur. Itemque viribus corporis, & nervis, & efficacitati similes, similibus quoque verbis animi vires nominantur. Velocitas autem corporis, celeritas appellatur: quæ eadem ingenii etiam laus habetur, propter animi multarum rerum brevi tempore percursionem.

XIV. Illud animorum corporumque dissimile, quod animi valentes morbo tentari non possunt; corpora possunt. Sed corporum offensiones sine culpa accidere possunt, animorum non item. Quorum omnes morbi & perturbaciones ex aspernatione rationis eveniunt. Itaque in hominibus solum existunt. Nam bestiarum simile quiddam faciunt, sed in perturbaciones non incidunt. Inter acutos autem & hebetes interest, quod ingeniosi, ut æs Corinthium in æruginem, sic illi in

I i i 2

mor-
II Animi valentes. Quamvis renitentur possunt, ut corpora possunt: sed corporum &c. M. etque ediri omnes; legi tamen cum Baherius.
Bentlejus vult: animi valentes morbo tentari

morbum & incidunt tardius, & recreantur ocyus; hebetes non item. Nec vero in omnem morbum ac perturbationem animus ingeniosi cadit. Non enim ¹² multa efferata & immania: quædam autem humanitatis quoque habent primam speciem, ut, misericordia, ægritudo, metus. Ægrotationes autem morbiq; animorum difficilium evelli posse putantur, quam summa illa vitia, quæ virtutibus sunt contraria. Morbis enim manentibus vitia sublata * esse possunt, quia non tam celeriter sanantur, quam illa tolluntur.

Habes ea quæ de perturbationibus enucleate disputant Stoici: quæ logica appellant, quia differunt subtilius. Ex quibus quoniam tanquam e scrupulis cotibus enavigavit oratio, reliquæ disputationis cursum teneamus: modo satis illa dilucide dixerimus pro rerum obscuritate. AUD. Prorsus satis: sed si qua diligentius erunt cognoscenda, quæremus alias: nunc vela, quæ modo dicebas, expectamus & cursum.

XV. MAR. Quando & aliis locis de virtute diximus, & sæpe dicendum erit, (pleræque enim quæstiones, quæ ad vitam moresque pertinent, a virtutis fonte ducuntur) quando igitur virtus est affectio animi constans, conveniensque, laudabilis efficiens eos, in quibus est, & ipsa per se, sua sponte, separata etiam utilitate, laudabilis: ex ea proficiunt honestæ voluntates, sententiæ, actiones, omnisque recta ratio: quanquam ipsa virtus brevissime recta ratio dici potest. Hujus igitur virtutis contraria est vitiositas, (sic enim malo, quam malitiam, appellare eam, quam Græci *κακία* appellant: nam malitia certi cujusdam vitii nomen est; vitiositas omnium) ex qua concitantur perturbationes, quæ sunt, ut paulo ante diximus, turbidi animorum concitatique motus, aversi a ratione, & inimicissimi mentis, vitæque tranquillæ. Important enim ægritudines anxias atque acerbas, animosque affligunt, & debilitant metu. Idem inflammant appetitione nimia: quam tum cupiditatem, tum libidinem dicimus, impotentiam quandam animi, a temperantia & moderatione plurimum dif-

fidentem.

¹² Non enim multa] Legerim levicula mutatione, Non enim in illa efferata & immania. Sin substantivum magis, quo hæc re-

ferantur, tum repono, non enim in vitia efferata & immania. Bentlejus.
* Vid. Man. Grut. esse non possunt

ferantur, tum repono, non enim in vitia efferata & immania: quædam autem humanitatis quoque habent primam speciem, ut, misericordia, ægritudo, metus. Ægrotationes autem morbiq; animorum difficilium evelli posse putantur, quam summa illa vitia, quæ virtutibus sunt contraria. Morbis enim manentibus vitia sublata * esse possunt, quia non tam celeriter sanantur, quam illa tolluntur.

XVI. Quid autem est non miserius solum, sed foedius etiam & deformius, quam ægritudine quis afflicus, debilitatus, jacens? cui miseræ proximus est is, qui appropinquans aliquid malum metuit, exanimatusque pendet animi. Quam vim mali significantes poetæ impendere apud inferos saxum Tantalo faciunt,

Ob scelera, animique impotentiam, & superbiloquentiam.

Ea communis poena stultitiæ est. Omnibus enim, quorum mens abhorret a ratione semper * aliquis talis terror impendet.

Atque ut hæc tabificæ mentis perturbationes sunt, ægritudinem dico & metum: sic hilariores illæ, cupiditas avidæ semper aliquid expetens, & inanis alacritas, id est, lætitia gestiens, non multum differunt ab amentia. Ex quo intelligitur, qualis ille sit quem tum moderatum, alias modestum & temperantem, alias constantem continentemque dicimus: nonnunquam hæc eadem vocabula ad frugalitatis nomen, tanquam ad caput, referre volumus. Quod nisi eo nomine virtutes continerentur, nunquam ita pervulgatum illud esset, ut jam proverbii locum obtineret, *hominem frugi omnia recte facere*. Quod idem cum Stoici de sapiente dicunt, nimis admirabiliter nimisque magnifice dicere videntur.

XVII. Ergo is, quisquis est, qui moderatione & constantia quietus animo est, sibi ipse placatus, ut nec tabescat molestiis, nec frangatur timore, nec sitienter quid expetens ardeat desiderio, nec alacritate futili gestiens deliquescat, is est sapiens, quem quærimus, is est beatus: cui nihil humanarum rerum aut intolerabile ad demittendum animum, aut nimis læta-

¹³ Tum fert alacritatem] A Tullii manu fertur alacritate: quæ minima est mutatio. Ciceronianoque loquendi modo consona. Davif. fert, vel afferatur alacritate; Gryph. autem, tum ea fertur alacritate. Lego tum ea effectur
* Man. Lamb. aliquis alius dolo, alius terror

latabile ad efferendum videri potest. Quid enim videatur ei magnum in rebus humanis, cui aeternitas omnis totiusque mundi nota sit magnitudo? Nam quid aut in studiis humanis, aut in tam exigua brevitae vitae magnum sapienti videri potest, qui semper animo sic excubat, ut ei nihil improvissum accidere possit, nihil inopinatum, nihil omnino novum? Atque idem ita acrem in omnes partes aciem intendit, ut semper videat sedem sibi ac locum sine molestia atque angore vendi; ut quemcumque casum fortuna invexerit, hunc apte & quiete ferat. Quod qui faciet, non aegritudine solum vacabit, sed etiam perturbationibus reliquis omnibus. His autem vacuus animus perfecte atque absolute beatus efficit: idemque concitatus, & abstractus ab integra certaue ratione, non constantiam solum amittit, verum etiam sanitatem.

Quocirca mollis & enervata putanda est Peripateticorum ratio & oratio, qui perturbari animos necesse esse dicunt: sed adhibent modum quendam, quem ultra progredi non oporteat. Modum tu adhibes vitio? an vitium nullum est, non parere rationi? an ratio parum praecipit, nec bonum illud esse, quod aut cupias ardentem, aut adeptus efferas te insolenter? nec porro malum, quo aut oppressus jaceas, aut, ne opprimare, mente vix constes? eaque omnia aut nimis tristitia, aut nimis laeta errore fieri? Qui si error stultis extenuetur die, ut, cum res eadem maneat, aliter ferant inveterata, aliter recentia: sapientes ne attingat quidem omnino.

XVIII. Etenim quis erit tandem modus iste? Quæramus enim modum aegritudinis, in quo operæ plurimum ponitur. Aegre tulisse P. Rutilium¹⁴ fratris repulsam consulatus, scriptum apud Fannium est: sed tamen transisse videtur modum, quippe qui ob eam causam a vita recesserit. Moderatius igitur ferre debuit. Quid si, cum id ferret modice, mors liberorum accessisset? Nata esset aegritudo nova, sed ea modica: magna

¹⁴ Rutilium] Historia postulat, Rutilium] qui consul fuit anno Urbis DDXI. ut patet ex factis Capitolinis. Tollendum idem mendum ex Plinio, lib. 7. cap. 36. Ipsum etiam Cicero in Lelio tribus locis.

in eodem nomine correximus. Quod si quis mendosus etiam putat Capitolinos factos; e-go adversus hunc, tanquam negantem principia, non disputabo. Manutius. Vide Pighii Annales, ad annum Urbis 623.

gna tamen facta esset accessio. Quid, si deinde dolores graves corporis, si bonorum amissio, si cæcitas, si exilium, si pro singulis malis aegritudines accederent? Summa ea fieret, qua non sustineretur.

Qui modum igitur vitio quaerit, similiter facit, ut si posse putet eum, qui se e Leucade praecipitaverit, sustinere se, cum velit. Ut enim id non potest: sic animus perturbatus & incitatus nec cohibere se potest, nec, quo loco vult, insistere omnino: quæque crescentia perniciosa sunt, eadem sunt vitiosa nascentia. Aegritudo autem, cæteraque perturbationes, amplificatae certe pestiferae sunt. Igitur etiam susceptæ continuo in magna pestis parte versantur. Etenim ipsæ se impellunt, ubi semel a ratione discessum est: ipsaque sibi imbecillitas indulget, in altumque provehitur imprudens, nec reperit locum consistentem. Quamobrem nihil interest, utrum moderatas perturbationes approbent, an moderatam injustitiam, moderatam ignaviam, moderatam intemperantiam. Qui enim vitium modum apponit, is partem suscipit vitiorum. Quod tam ipsum per se odiosum est, tum eo molestius, quia sunt in lubrico, incitataeque semel proclive labuntur, sustinerique nullo modo possunt.

XIX. Quid, quod iidem Peripatetici perturbationes istas, quas nos extirpandas putamus, non modo naturales esse dicunt, sed etiam utiliter a natura datas? Quorum est talis oratio. Primum multis verbis iracundiam laudant: eorum fortitudinis esse dicunt, multoque & in hostem & in improbum civem vehementiores iratorum impetus esse: leves autem ratiunculas eorum, qui ita cogitent; *Praeliuum rectum est hoc fieri: convenit dimicare pro legibus, pro libertate, pro patria.* Hæc nullam habent vim, nisi ira excauduit fortitudo. Nec vero de bellatoribus solum disputant: imperia severiora nulla esse putant sine aliqua acerbitate iracundiæ. Oratorem denique non modo accusantem, sed ne defendentem quidem probant sine aculeis iracundiæ: quæ etiam si non adfit, tamen verbis atque motu simulandam arbitratur, ut auditoris iram oratoris incendat actio. Virum denique videri negant, qui irasci-